

**МОНГОЛ УЛСАД УУЛ УУРХАЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ
БИРЖ БАЙГУУЛАХ ШААРДЛАГА, БОЛОМЖ**

Д.Галсандорж *

Товч утга

Монгол улсын эдийн засаг өндөр хурдацтай өсч байгаа нь уул уурхайн салбарын өсөлттэй салшгүй холбоотой. Уул уурхайн салбарт өсөлт бий болж эерэг үр дүн гарч байгаа ч эрдсийн бүтээгдэхүүнийг олон улсын зах зээлийн үнээс хямд үнээр экспортлож байна. Үүний зэрэгцээ манай орны уул уурхайн худалдаа зохион байгуулалтгүй, төсвийн орлого бүрдэлт, эрдсийн бүтээгдэхүүний чанар, боловсруулалтын түвшин хангалтгүй байгаа нь олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадварыг сулруулж байгаа зэрэг сөрөг үзэгдэл байсаар байна.

Монгол улсын уул уурхайн салбарт тулгарч байгаа асуудлыг судалж олон улсын жишгээр уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийг Монгол улсад байгуулах нь зүйтэй гэсэн саналыг дэвшүүлж байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн талаар судлахдаа манай орны эрдсийн бүтээгдэхүүний нөөц, үйлдвэрлэл, хэрэглээ болон олон улсын металлын биржийн туршлага зэргийг харгалзаж үзсэн болно.

Түлхүүр үг: эрдсийн бүтээгдэхүүн, уул уурхайн бирж, үнэт, өнгөт металл, зах зээлийн үнэ

Оршил

Монгол Улсын Засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах бодлогыг тууштай авч хэрэгжүүлсний үр дүнд манай уул уурхайн салбарт орох гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт тогтвортой өсч байна. Стратегийн ач холбогдолтой томоохон ордууд,

тухайлбал Тавантолгой ба Оюутолгой эдийн засгийн эргэлтэд орж өгөөжөө өгч байна. Гэвч манай уул уурхайн салбарын экспортын худалдаанд үнэ, чанар, боловсруулалт, нийлүүлэлттэй холбоотой тулгамдсан асуудал байна.

*Д. Галсандорж – Монголын экспортлогчдын холбооны ерөнхийлөгч

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

Манай эрдсийн олон улсын худалдаанд тулгарч байгаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах боломж, хууль эрх зүйн орчныг бий болгох асуудлаар бодлогын судалгаа шаардлагатай.

Судалгааны зорилго нь уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийг Монголд байгуулах боломж, ялангуяа уул уурхайн бүтээгдэхүүний нөөц, хүчин чадал, биржээр борлуулах бүтээгдэхүүний нэр төрлийн талаар судлахад чиглэгдэнэ.

Судалгааны ажилд БНХАУ-ын Шанхайн болон Тяньжингийн бирж, Английн Лондонгийн металлын бирж, Энэтхэгийн барааны бирж, Австралийн биржийн үйл ажиллагаатай танилцаж дараах мэдээллийн эх үүсвэрүүдийг ашигласан.

- Ашигт малтмалын газар, Гаалийн Ерөнхий газар, Уул уурхайн яам, Гадаад харилцааны яам, Үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн яам, Гадаадын хөрөнгө оруулалтын газруудын мэдээ, тайлан;

- “Эрдмин” ХХК, “Эрдэнэт” ХХК, “Монголросцветмет” ХХК, “Эрдэнэс Таван толгой” ХХК, “Оюутолгой” ХХК, “МАК” ХХК болон “Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэр” зэрэг 10 гаруй томоохон аж ахуйн нэгжүүдийн мэдээллийг авч тайланд тусгасан.

Нэг. Монгол улсын уул уурхайн салбарын өнөөгийн байдал, тулгамдсан асуудал, бирж байгуулах шаардлага Монгол улсын уул уурхайн салбарын өнөөгийн байдал:

Монгол улсын эдийн засгийн өсөлт 2011 онд 17.3 хувьд хүрсэн нь өмнөх оныхоос 2 дахин нэмэгдэж байна. Энэхүү өсөлт нь уул уурхайн салбарын өсөлттэй салшгүй холбоотой билээ.

2011 онд уул уурхай салбар нь:

- ДНБ-ний 20.3 %,
- АҮБ-ний 69.6 %,
- Экспортын бүтээгдэхүүний 90.0 %,
- Төсвийн орлогын 40 % гаруй эзэлж байна.

Энэ нь уул уурхайн салбар эдийн засагт томоохон байр суурь эзэлсэн байгааг илтгэж байна. Энэ салбарын ДНБ, АҮНБ болон экспортын орлогод эзлэх байр суурийг хүснэгт-1, 2 болон график-1, 2, 3 зэрэгт харуулав.

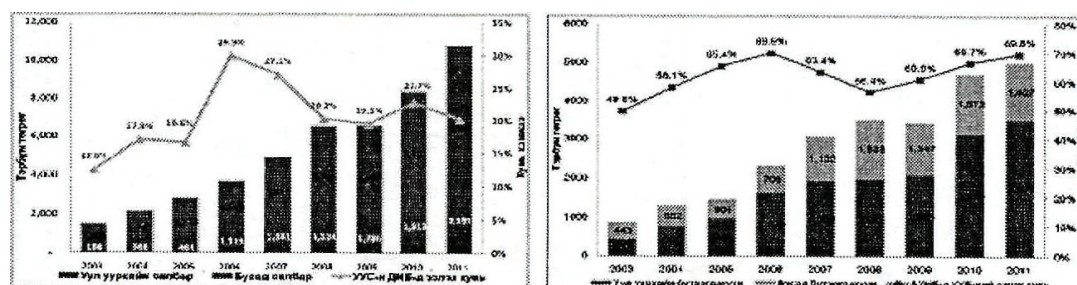
Уул уурхайн салбарын ДНБ-д эзлэх хувийн жин

Үзүүлэлт	Хэм. нэгж	2003	2005	2008	2009	2010	2011
ДНБ	тэрбум төг	1.480	2.780	6.556	6.591	8.415	10.830
1 хүнд ногдох ДНБ	мян. төг	594	1.091	2.465	2.432	3.026	3.821
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	тэрбум төг	186	461	1.324	1.286	1.913	2.191
Уул уурхай, олборлох үйлдвэрийн ДНБ-д эзлэх хувь	%	12.6	16.6	20.2	19.5	22.7	20.2

Эх үүсвэр: Ашигт малтмалын газар, 2012 он

График № 01

Уул уурхайн салбарын аж үйлдвэрийн нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь

Эх үүсвэр: Ашигт малтмалын газар, 2012 он

Дэлхийн эдийн засаг, ялангуяа Азийн бүс нутгийн эдийн засгийн хурдацтай өсөлт, өөрчлөлт манай улсын эдийн засгийн гол тулгуур салбар болох эрдэс бүтээгдэхүүний зах зээл, үйлдвэрлэлд ихээхэн нөлөөлж байна.

2009 онд 14 уурхай, 2010 онд 12 уурхай, 2011 онд 19 уурхай ашиглалтанд оржээ. Эдгээр уурхайд 8700 ажлын байр шинээр бий болж, уул уурхайн салбарт нийт 50 гаруй мянган хүн ажиллаж байна.

2012 оны 6 дугаар сарын байдлаар манай улс 2402.4 тн алт, 231.4 мянган тн мөнгө, 83.8 сая тн зэс, 1046.6 сая тн төмрийн хүдэр, 18.5 тэрбум тонн нүүрсний нөөцтэй.

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

Уул уурхайн бүтээгдэхүүн бүрээр үйлдвэрлэл, хэрэглээ болон экспортын хэмжээг тодорхойлбол:

а/. Төмрийн үйлдвэрлэл, хэрэглээ, экспорт:

2012 оны байдлаар 726.5 сая тонн төмрийн хүдрийн нийт нөөцтэй байгаагаас 438,2 сая тонн баттай нөөц, 288,3 сая тонн таамаг нөөц болно. Монгол улсын хэмжээгээр жилд 400 мянган тонн металл бэлдэц импортолж байна.

2010 онд 3.2 сая.тн, 2011 онд 5.7 сая.тн, 2012 оны эхний 8 сард 4.2 сая.тн төмрийн хүдэр, баяжмал экспортолсон. Манай нийт экспортын орлогын 12.1 хувийг төмрийн хүдэр, баяжмал эзэлж байна.

Манай төмрийн баяжмал олон улсын стандартын шаардлагыг хангахгүй байгаа зэргээс шалтгаалан төмрийн баяжмал бага үнээр борлогдож байна.

Сүүлийн жилүүдэд Япон, Солонгос, ОХУ болон БНХАУ-ын ган, ширмийн үйлдвэрлэл нэмэгдсэнээр төмрийн хүдрийн эрэлт хэрэгцээ өсч байна.

Монгол улсын хувьд ч барилгын болон уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл эрчимтэй өсч байгаагаас дотоодын төмрийн хэрэгцээ өсөн нэмэгдэх хандлагатай байна. Монгол Улсад одоогоор төмрийн баяжмал боловсруулж эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх металлургийн үйлдвэр байгуулах бэлтгэл ажил хийгдэж байна.

Төмрийн баяжмалыг олон улсын зах зээлд арилжаалах биржийн тогтолцоогүйгээс төмрийн хүдрийн нөөц, үйлдвэрүүдийн хүчин чадлыг үр өгөөж багатай ашиглаж байна.

б/. Нүүрсний үйлдвэрлэл, хэрэглээ, экспорт:

Манай улсын нүүрсний геологийн нийт нөөцийг 150 тэрбум тонн гэж таамаглаж байна. 20 гаруй тэрбум тонн нүүрсний нөөцийг урьдчилсан болон нарийвчилсан хайгуулын үр дүнгээр тодорхойлоод байна. 2011 онд 31 сая тонн нүүрс үйлдвэрлэж, 7 сая тонныг дотоодын зах зээлд ашигласан. 21 сая тонн нүүрс экспортлож 2.2 тэрбум ам.долларын орлого олжээ. Ойрын 5-10 жилийн хугацаанд нүүрсний экспорт 50-60 сая тоннд хүрэх боломжтой байна.

Нүүрсний борлуулалттай холбоотой гарч болох сөрөг үзэгдэл нь манай уурхайнууд Хятадад дэлхийн зах зээлийн үнээс ихээхэн хямд үнээр борлуулж байна.

Нүүрсийг БНХАУ, Өмнөд Солонгос болон Япон зэрэг орнуудын гаргах тээвэрлэлт, тээврийн транзитын асуудлыг ойрын

хугацаанд шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Нүүрсний чанарын ангилал, стандартыг боловсруулж батлуулах, нүүрсний боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлэх, төмөр замын тээвэрлэлтийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх шаардлага тулгарч байна.

в/. Жоншны үйлдвэрлэл, хэрэглээ, экспортын түвшин

Монгол орны жоншны хүдрийн 20 орчим сая тонн батлагдсан нөөцтэй. Жоншны нөөц болон олборлолтоороо дэлхийд БНХАУ Мексик болон Өмнөд Африкийг дараа орж байна. Дэлхийн нийт жоншны экспортын 60 гаруй хувийг БНХАУ, 10 гаруй хувийг Монгол улс экспортлож байна.

“Монголросцветмет” ХХК-ийн Бор-өндөрийн уулын баяжуулах үйлдвэр, Өргөний уурхай, Монголчехсловакметалл хамтарсан үйлдвэрийн Чулуут цагаан дэлийн уурхай, Бэрхийн уурхай нь хүдэр олборлож боловсруулж байна.

Төрийн өмчит аж ахуйн нэгж “Монголросцветмент” ХХК-ийн үйлдвэрлэж байгаа жоншны баяжмалын чанар стандарт нь олон улсын стандартыг хангаж байна.

Хувийн жонш үйлдвэрлэгчдийн баяжмалын чанарын түвшинг дээшлүүлэх, үнийн нэгдсэн бодлого баримтлах шаардлагатай байна.

г/. Зэсийн үйлдвэрлэл, хэрэглээ, экспортын түвшин

Эрдэнэтийн орд 4.0 сая тонн зэс, Оюутолгойн орд 30.0 сая тонн зэсийн нөөцтэй. Эрдэнэт үйлдвэр жилд 519 мянган тонн зэсийн баяжмалыг экспортлож 2011 онд 911.6 сая ам.долларын экспортын орлого олсон бөгөөд энэ нь манай орны эрдсийн нийт бүтээгдэхүүний экспортын орлогын 36.8 хувийг эзэлж байна.

Монгол – Америк – Оросын хамтарсан “Эрдмин” ХХК нь жилд 2.5 мян.тн катодын зэс үйлдвэрлэж, үүнээс 2.0 мянган.тн-ыг экспортлож, 0.5 мян.тн-оор зэс утас үйлдвэрлэж дотоодын зах зээлд нийлүүлж байна. “Эрдмин-II” үйлдвэр баригдаж байгаа бөгөөд ашиглалтанд орсноор манай орны цэвэр зэсийн үйлдвэрлэл 2-3 дахин нэмэгдэх төлөвтэй байна.

Дэлхийн зах зээл дээрх зэсийн үнийн өөрчлөлтөөс манай орны зэсийн баяжмалаас олох валютын орлого ба төсвийн орлогын бүрдэлт хэлбэлзэж ихээхэн эрсдэл учирч байна. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулагдсанаар зэсийн баяжмалын стандартыг бий болгох, худалдан авагчдын тоог олшруулах,

ялангуяа зуучлагч худалдааны пүүсүүдтэй гэрээ хийхийг багасгах, үйлдвэрлэгч болон эцсийн хэрэглэгчидтэй шууд гэрээ хийх замаар экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх давуу талтай юм.

1.1. Монгол улсын уул уурхайн салбарт тулгамдсан асуудал:

▪ Уул уурхайн бүтээгдэхүүний худалдааг үйлдвэрлэгчид бие даан хийж байгаа ба борлуулагч, худалдан авагчдын хоорондын мэдээллийн сүлжээ хомс, харилцаа тогтоох үйл ажиллагаа өртөг өндөртэй байна.

▪ Монголын уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг худалдан авах сонирхолтой байгууллагуудад мэдээлэл тэгш байдлаар хүрдэггүйгээс зах зээлийн өрсөлдөөний зарчмаар эрдэс бүтээгдэхүүний худалдаа хийгдэж чадахгүй байгаа нь манай орны эрдэс баялгийн үнэлэмжийг бууруулж байна.

▪ Зөвхөн борлуулагч болон худалдан авагч талын хооронд хийсэн гэрээний үндсэн дээр уул уурхайн бүтээгдэхүүний арилжаа хийгдэж, энэхүү гэрээнд тулгуурлан холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу татвар, төлбөрийг оногдуулж байна. Энэ нь эрдсийн үнэ, экспортын төлөвлөлтийг төдийлэн нээлттэй бус байх шалтгаан болж, түүнд тавигдах хяналтыг хүндрэлтэй болгож байна.

▪ Төсвийн орлогод гол үүрэг гүйцэтгэдэг зэс, нүүрс, алт болон төмрийн хүдрийн ханш, бүтээгдэхүүний үнийн уналтаас шалтгаалан эдийн засагт гарах эрсдлүүдээс урьдчилан сэргийлэх худалдааны арга хэрэгслэлүүдийг ашиглах шаардлагатай байна.

▪ Ашигт малтмалын шинэ ордуудын ээлж дарааллыг оновчтой тогтоож, ашиглалтанд оруулах салбарын бодлого баримталж, хүдэр, баяжмалаар экспортлохоос илүүгээр эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна.

▪ Уул уурхайн салбарын орлого огцом буурвал дотоодын зах зээл дээрх үнэ, валютын ханш, Засгийн газрын орлого, гадаад валютын нөөцөд сөргөөр нөлөөлж улмаар бараа, бүтээгдэхүүний эрэлт буурахтай холбоотойгоор үйлдвэрлэл буурах сөрөг хандлага тулгарч байна.

▪ Өнөөгийн байдлаар манай улсад “Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэр”, “Эрдэнэтийн Засвар механикийн үйлдвэр”, “Эрдмин”, “Хөх ган” зэрэг компанийг эс тооцвол металлургийн үйлдвэрлэл хөгжөөгүй байна.

▪ Манай улсад ажиллаж байгаа уул уурхайн үйлдвэрүүдэд техник технологийн шинэчлэл хийх замаар бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлэх, эцсийн бүтээгдэхүүний

үйлдвэрлэлийг олшруулах, илрүүлсэн эрдсийн нөөцийг хаягдал багатай боловсруулах, байгаль орчинд нөлөөлөл багатай технологи ашиглах зэрэг нь тулгамдсан асуудал болж байна.

1.1.1. Монгол улсад уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах боломж

Уул уурхайн салбарт тулгарч байгаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд уул уурхайн бүтээгдэхүүний арилжааг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна. Дэлхийн олон орны туршлагаас харахад зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцоонд тулгарч байгаа асуудлыг “Уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж” байгуулах замаар шийдвэрлэж байна.

Биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүн нь дараах нөхцөл хангагдсан бүтээгдэхүүн байна. Үүнд:

- Хангалттай хэмжээний нөөцтэй байх;
- Идэвхтэй арилжаа хийдэг хэрэглэгчтэй байх;
- Стандарчлагдах боломжтой төрөл, чанартай бүтээгдэхүүн байх;
- Тасралтгүй үйлдвэрлэл явуулдаг, мөн агуулах, лижистикийн сүлжээтэй байх;

Манай орны хувьд хангалттай хэмжээний уул уурхайн бүтээгдэхүүний нөөцтэй, томоохон хэрэглэгч орнууд БНХАУ, БНСУ болон Япон ойрхон байна.

Хоёр. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн олон улсын туршлага

2.1. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн үүсэл, хөгжил

Аливаа бизнесийн үйл ажиллагаа, арилжаанд аль болох бага зардалтайгаар оролцох нь эдийн засгийн хувьд ач холбогдолтой. Худалдан авагч буюу эцсийн хэрэглэгч нь биржээр дамжуулан бараа, бүтээгдэхүүнийг худалдан авалт хийдэг. Энэ системийг “pull system” буюу худалдан авалтын систем гэж нэрлэдэг. Энэ системийг олон улсад зуучлагчтай буюу зуучлагчгүй гэж ангилдаг. Зуучлагчтэй арилжааны зохион байгуулалттай хэлбэрийг бирж, зохион байгуулалтгүй арилжааны хэлбэр нь ченжийн арилжаа гэж нэрлэдэг байна.

Үйлдвэрлэгч болон худалдагч бүтээгдэхүүнээ борлуулах, хамтран ажиллахыг хүсч байгаа аж ахуйн нэгжийг олох, худалдан авах үнийг санал болгох, гэрээг байгуулах яриа хэлэлцээг зохион байгуулах зэрэг шаардлага тулгардаг. Бирж буюу төвлөрсөн зохион

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

байгуулалттай арилжааны газар байхгүй тохиолдолд эдгээр ажилд их зардал гардаг.

Зохион байгуулалтгүй арилжаа хийж байгаа үед ихээхэн хэмжээний зардал гарахын зэрэгцээ хугацаа алдах, томилолтоор удаа дараа явах, барааны үзэсгэлэн, олон улсын хурал, зөвлөлгөөнд байнга оролцох, бизнесийн ажилд аз турших явдал гаргах, зарим тохиолдолд алдагдал хүлээх зэрэг сөрөг үзэгдлүүд бий болдог. Өнөөгийн бараа, бүтээгдэхүүний бирж жинхэнэ утгаараа XIV-XV зууны үед Европт байгуулагдсан гэж үздэг. Бирж байгуулагдсанаасаа хойш түүхийн энэ урт хугацааны туршид үйл ажиллагаа, хууль эрх зүйн орчин, арилжааны арга хэрэгсэл нь улам боловсронгуй болж, ихээхэн туршлага хуримтлуулан зах зээлийн зохицуулалтын чухал хэрэгсэл болтлоо хөгжиж иржээ.

Биржийг байгуулах, үйл ажиллагаагаа зохицуулах асуудалд улс орон болгон өөрийн орны өвөрмөц онцлогыг харгалзан хандаж иржээ. Биржийн хөгжлийн тодорхой үе шатуудад биржээр арилжаалж байгаа бараа, бүтээгдэхүүний нэр төрөл, чанарын стандартад нилээд өөрчлөлт орсон. Европ болон Хойд Америк болон томоохон эдийн засагтай, зах зээлийн багтаамж ихтэй орнуудын хувьд бэлэн бараа, бүтээгдэхүүний төрөлжсөн биржийг ихэвчлэн хөгжүүлсэн. Өнөөдөр дэлхийн улс орнуудад байгуулагдсан хөдөө аж ахуйн болон уул уурхайн бараа, бүтээгдэхүүний биржүүдийн 50 орчим хувь нь АНУ-д, үлдсэн хувь нь Европ тивийн болон Азийн орнуудад үйл ажиллагаа явуулж байна. Барааны биржийн 46%-ийг хөдөө аж ахуйн бирж, 27%-ийг уул уурхайн бирж, 27%-ийг эрчим хүчний биржээр тус тус арилжаалж байна.

1990-2000 онуудад биржийн хөгжлийн түүхэнд шинэ үе эхэлсэн. Япон, Өмнөд Солонгос, Хятад, Энэтхэг, Иран, Өмнөд Африк болон Бразил зэрэг орнуудад бараа, түүхий эдийн биржүүд нь үйл ажиллагаагаа амжилттай явуулж бэлэн бүтээгдэхүүний болон форвард гэрээ хэлцлийн тоо, арилжааны эргэлтийн хэмжээгээр АНУ болон Европын биржүүдтэй өрсөлдөх болсон.

Өндөр хөгжилтэй орнуудад үйл ажиллагаа явуулж байгаа бараа, бүтээгдэхүүний фьючерын биржүүд

Бирж	Улс	Фьючерын бараа	Байгуулагдсан он	Арилжааны хэмжээ
CME Group	АНУ	- Хөдөө аж ахуй - Эрчим хүч - Эрдсийн бараа	1872	674,970,671
London Metal Exchange	Англи	- Эрдсийн бараа	1877	104,157,840
Tokyo Commodity Exchange	Япон (TOCOM)	- Хөдөө аж ахуй - Эрчим хүч - Эрдсийн бараа	1951	27,564,721
Australian Securities Exchange	Австрали	- Бараа, хувьцаа	1960	230,293
Korea Exchange	Өмнөд Солонгос	- Хөдөө аж ахуй - Эрдсийн бараа	2008	NA

Эх үүсвэр: Барааны биржүүд, WFE

2.2. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн төрөл

1. Салбараар нь: Уул уурхайн бирж (алт, зэс, ховор, үнэт металл), эрчим хүч (нефть, нефтийн бүтээгдэхүүн, байгалийн хий), хөдөө аж ахуйн түүхий эдийн бирж гэж ангилдаг.

2. Байршлаар нь: Орон нутгийн, бүс нутгийн болон олон улсын шинж чанартай гэж ангилдаг.

3. Арилжааны хэлбэрээр нь: Бэлэн бүтээгдэхүүний болон гэрээний арилжаа гэж ангилдаг. Гэрээний арилжааг форвард, фьючер, опцион гэж ангилж байна.

4. Арилжаанд оролцогчдын байдлаар нь: Арилжаанд оролцогчдын байдлаар гишүүнчлэлтэй, гишүүнчлэлгүй, нээлттэй, хаалттай гэж ангилдаг.

5. Өмчийн хэлбэрээр нь: Биржийг байгуулах хөрөнгө, хувь оролцоогоор нь төрийн өмчийн оролцоотой, хувийн хэвшлийн

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

оролцоотой, төр болон хувийн хэвшлийн хамтын өмчийн оролцоотой гэж ангилж байна.

Хөгжиж байгаа орнуудын фьючерын барааны биржүүд

Бирж	Улс	Барааны Бирж	Байгуулагдсан он	Арилжааны хэмжээ
Shanghai Futures Exchange	Хятад	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Эрчим хүч, - Хөдөө аж ахуй	1998	621,898,215
Zhengzhou Commodity Exchange	Хятад	- Хөдөө аж ахуй	1990	495,904,984
Dalian Commodity Exchange	Хятад	- Хөдөө аж ахуй	1993	403,167,751
Multi Commodity Exchange of India	Энэтхэг	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Хөдөө аж ахуй	2003	197,206,801
Johannesburg SE	Өмнөд Африк	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Эрчим хүч, - Хөдөө аж ахуй	-	1,834,924
Turkish Derivatives Exchange	Турк	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Хөдөө аж ахуй	2005	147,492
Hong Kong Exchanges	Хонконг	Эрдсийн бүтээгдэхүүн	1976	5,642
Dubai Gold & Commodities Exchange	UAE	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Эрчим хүч,	2005	NA
Pakistan Mercantile Exchange	Пакистан	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Эрчим хүч - Хөдөө аж ахуй	2007	NA
Ukrainian Futures Exchange	Украин	- Эрдсийн бүтээгдэхүүн - Эрчим хүч - Хөдөө аж ахуй	2010	NA

Бирж байгуулахад болон байгуулсны дараагаар үүсч болох эрсдэл:

Бирж байгуулахад дараах эрсдэл тулгардаг. Үүнд:

■ Гүйцэтгэлийн эрсдэл: Агуулах үйлчилгээ, худалдаа, арилжаа зохион байгуулах, Төлбөр тооцоо, хэлэлцээрийг зохион байгуулахад эрсдэл учирдаг.

■ Гэрээний эрсдэл: Гишүүд нь биржийн өмнө хариуцлага хүлээнэ.

■ Суурь эрсдэл: Хэджингхийгдэх явцдахь суурийн өөрчлөлтөөс хамаардаг. Суурь эрсдэл нь дотроо эрдсийн бүтээгдэхүүний чанар, гэрээний нөхцөл, нийлүүлэлтийн байршил, хугацаанаас хамаардаг.

■ Үнийн эрсдэл: Зах зээлд оролцогчдод орлого олох боломжтой. Үнийн эрсдлийг хэджин хийж хамгаална.

■ Үйлдвэрлэлийн эрсдэл: Байгалийн гэнэтийн өөрчлөлт, тухайлбал ган, зуд эсвэл үйлдвэрлэлийн осол зэргээс шалтгаалан төлөвлөсөн хугацаанд эрдсийн бүтээгдэхүүнээ гэрээний дагуу нийлүүлж чадахгүй болсонтой холбоотой.

■ Засгийн газрын оролцооны эрсдэл: Засгийн газар нь биржийн үйл ажиллагаанд хязгаарлагдмал байдлаар оролцох нь зүйтэйг олон улсын туршлага харуулж байна. Хөгжиж байгаа орнуудын хувьд Засгийн газар нь биржийн эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, дэд бүтцийг сайжруулах, биржийн арилжааг эрчимжүүлэх зэргээр оролцож болдог.

Гурав. Монгол улсад байгуулах уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийн загварын талаарх санал

Уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулагдсанаар олон давуу тал бий болно. Үүний нэг асуудал бол чанар. Бирж дээр чанараас хамаарч үнэ тогтоно. Өндөр чанартай эрдсийн бүтээгдэхүүн өндөр үнэтэй байх боломжтой. Энэ нь уул уурхайн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийг татах боломжийг бүрдүүлдэг.

Уул уурхайн олборлон боловсруулах үйлдвэрийн салбарт ажиллаж байгаа гадаадын болон дотоодын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж, үйлдвэрүүдийн өргөтгөл, шинэчлэлт, шинэ төслүүдийн ойрын хугацаанд хэрэгжих боломж, шинэ хүчин чадлыг харгалзан үзэж шинээр үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүний нэр төрөл, чиглэлийг тодорхойлсон болно. Үүнд:

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

Эрдсийн төрөл	Одоо үйлдвэрлэж байгаа бүтээгдэхүүн	Агуулга	Одоогийн үйлдвэрлэл	Шинээр үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүний нэр төрөл	Худалдан авагч орнуудын чанарын агуулга
1.Төмөр	- Төмөр бэлдэц -Төмрийн хүдэр - Төмрийн баяжмал	40-55% 62-65%	50.0 мян. тн 1.6 сая.тн 4.0 сая. тн	- Арматурын төмөр - Ангижруулсан төмөр - Шингэн ширэм - Хуудсан төмөр - Рельс, балка - Ган хоолой - ХАА, УУ-н машины эд, анги	80-95%
2.Нүүрс	Нийт, үүнээс: -Эрчим хүчний нүүрс -Коксжих түүхий нүүрс -Угааж баяжуулсан нүүрс		30.9 сая. тн	- Цахилгаан эрчим хүч - Коксжих нүүрс - Угааж баяжуулсан нүүрс - Хагас кокс - Кокс - Нүүрсний хий - Шингэн түлш	
3.Жонш	-Жоншны хүдэр -Жоншны баяжмал -Флотацын -Бүхэллэг	30-40% 95-97% 75, 85%	500 мян.тн 403 мян.тн 152 мян.тн 251 мян.тн	- Өндөр агуулгатай флотацын баяжмал - Фторт ус төрөгчийн нэгдэл HF - Керолит - Хөнгөн цагааны исэл - Шил - Хөргөгчийн шингэн	95-97%
4.Зэс	- Хүдэр -Баяжмал - Цэвэр зэс	0.5-1.2% 24-30% 99.99%	26сая.тн 550мян.тн 2.4мян.тн	- Хайлуулсан - Цэвэр зэс - Зэс утас - Зэс хоолой - Зэс гуурс - Зэс ороомог - Зэс эдлэл	99% 99.99%

Д.Галсандорж

Биржийн арилжаа нь олон улсын стандартын шаардлагад нийцсэн, дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортын чадавхийг нэмэгдүүлэх, нэр төрлийг олшруулах буюу импортыг орлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжихэд чиглэгдэнэ.

Биржийг байгуулахдаа гадаадын орнуудын амжилттай явуулж байгаа биржийн загварыг шууд хуулбарлаж үйл ажиллагаа явуулбал амжилтад хүрдэггүй байна. Өөрийн орны өвөрмөц онцлогт тулгуурлан биржийг байгуулбал зохистой байдаг. Монгол улсад уул уурхайн бүтээгдэхүүний биржийг байгуулахдаа олон улсын туршлагатай харьцуулсны үндсэн дээр дараах санал, зөвлөмжийг дэвшүүлж байна.

	Биржийн үйл ажиллагаа	Санал
1	Биржийн зорилго, зарчим	Манай орны хувьд өртөг шингэсэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлийн үнээр чөлөөтэй, ил тод арилжаалах нь тулгамдсан асуудал болж байна. Бирж нь хараат бус, бие даасан, нээлттэй, ил тод байх зарчмыг баримтлан үйл ажиллагаа явуулна.
2	Биржийн үйлчилгээний төрөл	Биржийн оролцогдод дараах үйлчилгээ үзүүлнэ. - Зах зээлийн бодит мэдээллээр хангах; - Спот болон фьючерийн үнийг тогтоох; - Үнийн эрсдлээс хамгаалах боломжоор хангах зорилгоор хэджин худалдаа зохион байгуулах; - Бүтээгдэхүүний чанарын стандартыг батлах; - Гэрээний загварыг боловсруулж батлах; - Агуулах, тээвэр, лабораториудад итгэмжлэх олгох; - Мэргэжлийн сургалтыг зохион байгуулах, гадаад болон дотоодод туршлага солилцуулах;
3	Биржийн өмчлөлийн статус	Бирж нь дараах өмчлөлийн статустай байдаг байна. Үүнд: - Хувьцаат компани - Хувийн өмчтэй - Төр болон хувийн хамтарсан өмчтэй Манай орны хувьд биржийг төр, төрийн бус байгууллага болон хувийн хэвшлийн хамтарсан оролцоотой хувьцаат компани хэлбэрээр байгуулах саналтай байна.

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

4	Биржийн удирдлагын бүтэц, зохион байгуулалтын хэлбэр	Уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь биржийг байгуулах үүсгэн байгуулагч. Биржийг үүсгэн байгуулагчийн санаачилгаар Засгийн газар байгуулж, Санхүүгийн зохицуулах хорооны хяналтад дор үйл ажиллагаа явуулна.
5	Биржийн үйл ажиллагаанд төрийн оролцооны үүрэг	Бирж нь зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтийн хуулийн дагуу арилжааг зохион байгуулдаг зуучлагч байгуулагч юм. Төрийн биржийн үйл ажиллагаанд оролцох боломж нь эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, биржийн дэд бүтцийг байгуулах, мэргэжлийн түвшингийн мэргэжилтэнгүүдийг бэлтгэх зэрэг болно.
6	Биржийн гишүүнчлэлийн төрөл, хэлбэр	Биржийн гишүүнийг дараах байдлаар ангилна. - Арилжаа болон төлбөр тооцоо хийх эрхтэй арилжааны брокер - Зөвхөн төлбөр тооцоо хийх эрхтэй - Зөвхөн арилжаанд оролцох эрхтэй арилжааны туслах брокер
7	Биржийн арилжааны төрөл	Биржийн арилжаа нь дуудлага болон цахим худалдаа хэлбэрээр явагдах ба дараахь төрлийн арилжаа явагдана. - барааны биет арилжаа; - форвардын гэрээний арилжаа; - опционы гэрээний арилжаа
8	Биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүн	Манай уул уурхайн биржээр эхний ээлжинд нүүрс, төмөр, жоншны баяжмалыг арилжаална. Дараагийн ээлжинд зэс, молибден, цайр зэрэг бүтээгдэхүүнийг стандартын түвшинд хүргэснээр арилжаалах нь зүйтэй.
9	Биржийн арилжаанд оролцогчид, тэдгээрт тавих шаардлага	Биржийн арилжаанд оролцогч нь брокер, биржийн арилжаанд зах зээлд оролцогч нь тээвэр зуучийн байгууллага, арилжааны банк, агуулах, лаборатори болон хяналтын байгууллага юм.
10	Биржийн орлогын эх үүсвэр	Биржийн орлогын дараах эх үүсвэртэй байна. - Биржийн суудлын төлбөр; - Гишүүнчлэлийн татвар - Арилжаанд оролцогсдод үзүүлсэн үйлчилгээний хураамж; - Хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулснаас олсон бусад орлого.

Манай улсын эрдсийн бүтээгдэхүүний олборлолт, үйлдвэрлэлийн өнөөгийн түвшин, цаашдын хандлагыг харгалзан

Д.Галсандорж

биржээр арилжаалах бүтээгдэхүүний тоо хэмжээ, арилжаалах үе шатыг тодорхойлж байна. Үүнд:

Биржээр арилжаалах боломжтой бүтээгдэхүүний нэр төрөл, тоо хэмжээ

(Арилжаалах хугацаа, үе шат)

	Бүтээг- дэхүүний төрөл	Хэмжих нэгж	Одоогийн үйлдвэрлэл- ийн хүчин чадал (2011)	Арилжаалах үе шат		
				I ээлж (2014-2015)	II ээлж (2016-2017)	III ээлж (2018-2020)
1	Нүүрс	сая.тн	30.9	12.0	24.0	50.0
2	Төмрийн баяжмал	сая.тн	5.7	5.7	5.7	9.0
3	Жоншны баяжмал	мян.тн	403	180	360	430
4	Зэсийн баяжмал	мян.тн	550	-	550	1000.0
5	Катодын зэс	мян.тн	2.5	-	2.5	10.0
6	Молибдены баяжмал	тн	3800	-	1500.0	3800
7	Цайрын баяжмал	мян.тн	100	-	50.0	100

Эх үүсвэр: Экспортлогчдын холбоо, 2012 он

Дөрөв. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулснаар уул уурхайн салбарт гарах үр өгөөж

Бирж нь үйлдвэрлэгч хэрэглэгчийн ажлын уялдаа холбоо, тэдгээрийн урт хугацааны тогтвортой харилцааг хангана. Үүнээс гадна дараах давуу талыг бий болгож байна. Үүнд:

- Бирж нь аль нэг салбарын бус тухайн улс орны эрх ашгийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулдаг.

- Бие даасан, төрөөс үл хамааран өөрөө өөрийгөө зохицуулж, зах зээлийн зарчмаар ажиллаж үнийн тогтвортой байдлыг хангана.

- Биржийн арилжаанд оролцогчдын үүрэг хариуцлагыг өндөржүүлэх, мэргэжлийн худалдаачдыг арилжаанд өргөнөөр оролцуулснаар худалдааны чанарын түвшинд дэвшил гардаг.

- Арилжааны журам, түүний хэрэгжилт нь нийт оролцогчдод ил тод байдаг Тэдэнд адил тэнцүү нөхцөл байдал бий болгож чөлөөт өрсөлдөөнийг хөхүүлэн дэмждэг.

- Барааны чанарыг тогтоох, үйлдвэрлэгч, борлуулагчдын

МУ-д уул уурхайн бүтээгдэхүүний бирж байгуулах шаардлага

мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, улмаар мэргэшүүлэх үр дүнтэй механизмыг бүрдүүлдэг.

- Үйлдвэрлэлийн томоохон бус, төвүүдийг түшиглэн биржийн агуулах, тээвэр, ложистик, санхүүгийн байгууллагууд байрладаг бөгөөд бараа, бүтээгдэхүүний худалдагч, худалдан авагч нар бие биенээ хурдан олоход давуу талтай.

- Үйлдвэрлэлийн нэмэлт зардал багасч бараа, бүтээгдэхүүний нэгжийн зардал буурах боломж бүрддэг.

- Биржийн арилжаанд оролцогчдын хувьд биржийн мэдээ, мэдээлэл, гэрээ хэлцлээ үндэслэн бизнесээ төлөвлөх, хэрэгцээ шаардлагаа бодитоор тооцоолох, бизнесээ өргөтгөх зэрэг боломж бий болдог. Үүний үр дүнд бараа бүтээгдэхүүн тус бүрээр харьцангуй үнэн бодит мэдээлэл дээр тулгуурласан, гэнэтийн өөрчлөлтөнд бага өртөхүйц үнэ тогтдог.

- Санхүүгийн салбарт ахиц гарч, гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчид уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулах боломж бүрдэнэ;

- Үйлдвэрлэгч, хэрэглэгчдэд зах зээлийн үнээр арилжаа хийх боломж бүрдэх, үнийн эрсдлийг удирдах, биржийн оролцогчдын орлого тогтворжих, бараа, бүтээгдэхүүний чанар сайжрах, нийлүүлэлтийн тогтолцоонд дэвшил бий болох зэрэг ач холбогдолтой.

Биржийн макро эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл:

- Бэлэн бус төлбөр тооцоо нэмэгдэнэ
- Мөнгөний эргэлт нэмэгдэнэ
- Татварын хяналт сайжирна
- Дотоодын үйлдвэрлэл өснө
- Ажлын байр нэмэгдэнэ
- Тээвэрлэлт төвлөрч, бүтээгдэхүүний даатгалын зах зээл хөгжинө

Үйлдвэрлэгч, нийлүүлэгч болон хэрэглэгчдийн хувьд дараах нөлөө үзүүлнэ:

- Бүтээгдэхүүний чанар сайжирч стандарт (брэнд)-тэй болно
- Зах зээлийн үнээр арилжаа хийнэ
- Үнийн эрсдлийг удирдах боломжтой
- Үйлдвэрлэгчид болон арилжаанд оролцогчдын орлого нэмэгдэнэ
- Даатгагдсан тээвэрлэлт хийгдэнэ

ДҮГНЭЛТ

Уул уурхайн салбарт тулгарч байгаа асуудал, гарч байгаа сөрөг үзэгдлийг шийдвэрлэхийн тулд улс орнууд эрсдийн бүтээгдэхүүний бирж байгуулж байна. Биржийг байгуулахдаа гадаадын орнуудын амжилттай явуулж байгаа биржийн загварыг шууд хуулбарлаж үйл ажиллагаа явуулбал амжилтад хүрдэггүй байна. Өөрийн орны өвөрмөц онцлогт тулгуурлан биржийг байгуулбал зохистой байдаг.

Бирж байгуулагдсанаар макро болон микро түвшинд олон талын давуу талууд бий болдог. Тухайлбал, оролцогчдыг зах зээлийн мэдээллээр хангах, оролцогчдыг татах, үнийн тэгш бус байдлыг арилгах, биржийн оролцогчдын тоог ихэсгэх, тэдний орлого, хонжоог нэмэгдүүлэх, үнийн өөрчлөлтийн эрсдлийг удирдах зэрэг олон боломж бий болно. Ийм учраас шинээр бирж байгуулахдаа аль болох өөрийн орны онцлог, эдийн засгийн тогтолцоо, хөгжлийн түвшинд тохируулж зохион байгуулах нь зүйтэй гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. UNCTAD, “Биржийн хөгжил” судалгааны тайлан, 2008 он
2. UNCTAD, судалгааны тайлан, 2008 он
3. Д.Галсандорж, Лондонгийн металлын бирж, 2012.08
4. Д.Галсандорж, Эрдэнэт үйлдвэрийн зэсийн хэджин худалдаа хийх боломж, 2012.11
5. Лондон, Шанхай, Тянжин, Нью Йоркийн металл, уул уурхайн биржүүдийн танилцуулга
6. Брайн, С.Фишир, Б.Түвшинтөгс ... “Оюутолгой зэсийн ордын ашиглалт”, УБ, 2011 он
7. Монгол улсын уул уурхайн салбараас нийгэм, эдийн засагт үзүүлж буй нөлөөлөл, байгаль орчин, АМГ-ын УУСХ-ийн дарга, Ц.Даваацэрэн, 2011.11.08
8. Commodity Prices and Price Forecast Commodity Price Forecast Update Released: January 17, 2012
9. LME Official Prices for 15 Mar 2012, www.lme.com
10. Вэб хуудас: www.nso.mn, www.erdenetmc.mn, www.lme.co.uk, www.unctad.org зэрэг болно.

Abstract

A rapid economic growth of Mongolia is inseparably linked to the development of mining industry. Although there is a positive result in the mining industry sector, mineral products are exported in low price compared to the world market one. Besides there is a negative factor that impacts on competitiveness of products in the world market budgeting due to the unorganized mining trading, and quality of mineral products is unsatisfactory. Establishment of Mining Exchange based on research of mining sector's issues in Mongolia is required. The research on Mining Exchange of international exchange considered the experience of minerals reserve, manufacturing and consumption.

Key words: Mineral products, mining exchange, ferious metal, maket price